

DOI 10.36074/grail-of-science.29.04.2022.136

ЛЕСЯ УКРАЇНКА І МУЗИКА (ДО ПРОБЛЕМИ СИНТЕЗУ В МИСТЕЦТВІ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОРІЧЧЯ)

Філоненко Людомир Павлович

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри музикознавства та фортепіано
*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
Україна*

Анотація. У статті висвітлюються окремі аспекти музикознавчих проблем у творчій спадщині Лесі Українки. Розкриваються музичне мислення і музичні образи поетичного світу Лесі Українки, її записи волинських, полтавських та галицьких народних пісень, які жили її талант на всьому творчому шляху, як її поезія надихала українських композиторів (класиків і сучасних авторів) до створення музичних творів.

Ключові слова: *Лєся Українка, поезія, музика, синтез мистецтв, музичні твори, музичні образи.*

Гармонічність і довершеність форми в різних видах мистецтва психологічно дуже часто ототожнюється з музикальністю. Природно, що словесне мистецтво, з яким музика певний час становила синкретичну єдність, а з тих пір взаємодіє у різних жанрах, дає особливо вагомий привід для виділення «музичних» закономірностей у певних аспектах: на основі метру – в поезії, на різних рівнях ритму – як в поезії, так і в художній прозі. І як найвищий прояв – характерні аналогії з музикою в цілісній композиції літературних творів.

Для романтичної естетики кінця ХІХ – початку ХХ сторіччя актуальною була ідея синтезу мистецтв. Особливо яскраво це виявилось в українській літературі. Характерною формою художнього висловлювання для багатьох письменників стає органічне поєднання слова і музики.

Символічно, що в перші дні проголошення незалежності України в Луцьку, в 1991 році, відбувся Міжнародний симпозіум «Лєся Українка та світова культура», організований Академією наук України, Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка, Луцьким педагогічним інститутом імені Лєсі Українки (нині Східноєвропейський національний університет імені Лєсі Українки), Українським комітетом Міжнародної асоціації вивчення і поширення слов'янських культур, Республіканською асоціацією українознавців. У цьому форумі, присвяченому 120-річчю від дня народження славетної поетеси, взяли участь учені України, Білорусі, США, Канади, Австрії, Румунії, Італії, Польщі, Болгарії, Німеччини, Чехо-Словаччини, Китаю та Японії.

З доповідями та науковими повідомленнями виступили Ліна Костенко (Україна), Лариса Онишкевич (США), Ліда Терзійська (Болгарія), Оксана Закидальська – представниця родини Косачів із Канади та інші. Імпонувало те, що на симпозіумі прозвучали цікаві повідомлення та наукові дослідження, зв'язані з розкриттям музикознавчих проблем у творчій спадщині Лесі Українки.

На поетичній манері письменниці позначилися волинські, полтавські та галицькі народні пісні, що живили її талант. «...Я так люблю наші ліричні пісні... мені завжди здається, що коли де можна побачити вдачу народу, то се скоріше в ліричних піснях та в коломийках...», – наголошувала Леся Українка у листі до Михайла Драгоманова [10]. Є. Кротевич у книжці про поетесу писав, що «...почуття музики було в неї таке могутнє, що часто, за спогадами багатьох, вона сідала за рояль і імпровізувала музику до своїх віршів. Музична обдарованість і дала їй можливість створити справжню музичну ораторію «Лісова пісня», а також сім віршів – «Сім струн», від «До» – до «Сі», своєрідну музично-словесну сюїту» [4]. Це й не дивно, оскільки Леся Українка жила і мислила музикою. У листі до М. Драгоманова від 18 грудня 1990 року поетеса писала: «Мені часом здається, що з мене вийшов би далеко кращий музикант, ніж поет, та тільки біда, що «натура утяла мені кепський жарт» [9].

Леся Українка чи не найяскравіше думала музичними образами, формами, і це чітко відбилося в ряді її творів. Адже музична обдарованість надихала її на високохудожні зразки різних форм: драму-феєрію «Лісова пісня», цикл віршів «Сім струн», «Невільничі пісні», «Мелодії», поезію «До мого фортепіано», збірку «На крилах пісень» та ін. У спогадах Ізидори Косач-Борисової, наймолодшої сестри письменниці, читаємо: «Музику Леся дуже любила і грала добре, та блискучої техніки не мала... Проте її гра на фортепіано була дуже хороша. Грала вона гарні класичні речі або народні українські пісні, у виконання яких вкладала багато душі і почуття. А часом навіть виконувала якісь свої власні імпровізації» [3].

Безумовно, тільки така тонкомузикальна натура, як Леся Українка, могла створити шедевр поетичної мініатюри «Сім струн», від «До» до «Сі» – своєрідну музично-словесну сюїту. Цей цикл оригінальний за своєю архітектонікою. Кожен вірш – наче певний музичний жанр: «До» – гімн, «Ре» – пісня, «Мі» – колискова, «Фа» – сонет, «Соль» – рондо, «Ля» – ноктюрн. А в окремих поезіях збірки поетеса вказує і на характер: «До» – урочисто, «Ре» – весело. Романтично-піднесена інтонаційна сфера, оптимістичний настрій, сум і теплота панують у поезії «Сім струн». І справедливо стверджує Г. Кисельов, що «твори видатної української поетеси свідчать про надзвичайну музикальність її природи, про те, що музика і поезія поєдналися в її серці на все життя» [1, 86].

У поетичних творах для передачі особистісних настроїв і задумів, Леся Українка доволі часто зверталася до образів музичних інструментів. Своєму найулюбленішому інструменту поетеса присвятила вірш елегійного плану «До мого фортепіано», в якому через свою невиліковну хворобу прощалася як з найкращим другом. Образ арфи у поезії Лесі Українки найчастіше навівав просвітлені переживання і якнайкращий спосіб для передавання своїх думок, а

образ короля музичних інструментів – органу – поетеса порівнює з могутніми повстанськими мотивами в історії людства.

Вивчаючи формування поетичної манери письменниці, фахівці визначають провідну роль волинських та полтавських народних пісень, що живили її талант на всьому творчому шляху. Так, у додатку до «Лісової пісні», Леся Українка пропонує 16 волинських народних мелодій, «які належить грати соло, без оркестрового супроводу і без штучного аранжування: коли трудно переходити від одної мелодії до другої в такому порядку, як тут поставлено, без довгих і штучних модуляцій, то краще нехай вони відділяються одна від одної просто паузами, як то звичайно буває при грі сільських музик, бо саме тут і слід доховати сільського стилю без зайвих хитрощів. Тільки якщо для того інструмента, що має імітувати сопілку, которась мелодія не підходить по тону, то її може сам артист транспонувати вище або нижче, відповідно до того, як буде краще звучати і як буде легше переходити з мелодії на мелодію» [7, 100].

Зразки найбільш характерних волинських наспівів, які Леся Українка використала у своєму драматичному шедеврї [6, 354-357].

Andante

1

Andante

2

Allegro

3

Зразки, використані композиторами Михайлом Скорульським у балеті «Лісова пісня» та Віталієм Кирейком – в однойменній опері

The image displays a musical score with ten staves of music. The first staff is marked 'Allegro' and begins with a measure number '5'. The second staff continues the 'Allegro' section. The third staff is marked 'Andante' and begins with a measure number '6'. The fourth staff continues the 'Andante' section. The fifth staff is marked 'più mosso'. The sixth staff continues the 'più mosso' section. The seventh staff is marked 'a tempo'. The eighth staff continues the 'a tempo' section. The ninth staff is marked 'Andantino' and begins with a measure number '8'. The tenth staff continues the 'Andantino' section. The eleventh staff is marked 'più mosso'. The twelfth staff continues the 'più mosso' section. The thirteenth staff is marked 'rit.' and 'a tempo'. The fourteenth staff continues the 'a tempo' section. The fifteenth staff is marked 'più mosso'.

Allegretto

9

Andantino

10

Allegro moderato

11

Allegro

12

Andante

14

Активно працювала Леся Українка і в галузі музичного фольклору. Записувала письменниця веснянки, колядки, щедрівки, купальські й весільні пісні, сільські родинні обряди та ін. Широко відомі, наприклад, «Народні мелодії. З голосу Лесі Українки» [11], а також видані у 1903 році «Дитячі гри, пісні й казки з Ковельщини, Лущини та Звягельщини на Волині. Зібрала Л. Косач. Голос записав К. Квітка» та багато інших. Чимало волинських пісень, записаних Лесею Українкою, вона віддала М. Лисенкові у зошиті із зробленою її рукою фіксацією текстів цих пісень, які згодом були опубліковані у виданні «Народні пісні в записах Лесі Українки та з її співу» [12].

Відомий вчений-фольклорист Ф. Колесса надав високу професійну оцінку фольклористичній діяльності Лесі Українки, пишучи, що «Найбільша заслуга Лесі Українки для української музичної етнографії лежить у тому, що вона в 1908 році разом з К. Квіткою зайнялася організуванням етнографічної експедиції в Полтавщину для списування мелодій українських народних дум при допомозі фонографа, з власних засобів оплатила кошти цієї експедиції та придбала нові дуже цінні матеріали для видання дум із мелодіями» [2].

Висновки. Поезія Лесі Українки завжди надихала українських композиторів (класиків і сучасних авторів) до створення музичних творів. Серед відомих авторів: М. Лисенко, Д. Січинський, Я. Лопатинський, С. Людкевич, В. Барвінський, К. Стеценко, Я. Степовий, М. Вериківський, П. Гайдамака, В. Губаренко, В. Кирейко, Б. Фільц, Г. Майборода, Ф. Надененко, М. Скорульський, А. Штогаренко, М. Довганіч, М. Ластовецький, В. Сильвестров, В. Губа та багато інших.

Велична і трагічна муза Лесі Українки, її співуча поезія, яка увібрала в себе вічні проблеми буття, глибокі людські почуття, багатогранність поетичного світу, і сьогодні є актуальною, надихає композиторів до глибшого розкриття в музиці образів поетеси, привертає пильну увагу науковців і митців, а також дає можливість по-новому оцінити кращі надбання нашого минулого.

Список використаних джерел:

- [1] Кисельов Г. (1968). Сім струн серця. К.: Музична Україна.
- [2] Колесса Ф. (1946). Леся Українка і український музичний фольклор: (Зaslуги Лесі Українки для збирання й дослідження творів українського музичного фольклору). *Леся Українка: До 75-річчя з дня народження*. Львів. 59-74.
- [3] Косач-Борисова І. (1991). І ти знову оживеш в вінку живому. *Радянська Волинь*. 3 січня.

- [4] Кротевич Є. (1960). *Леся Українка за життя*. Київ.
- [5] *Леся Українка*. (2007). *До музи*. Харків: Фоліо.
- [6] *Леся Українка*. (1983). *Драматичні поеми / Упор. А. Полотай*. К.: Дніпро.
- [7] *Леся Українка*. (1989). *Лісова пісня*. К.: Веселка.
- [8] *Леся Українка*. (1989). *Поезії, поеми. О. Гончар, П. Загребельний та ін. (ред. кол.)*. К.: Дніпро. 501 с.
- [9] Лист Лесі Українки до Михайла Драгоманова від 18 грудня 1890 року. *Українка Леся*. (1978). *Зібрання творів у 12 тт.* (10). К.: Наукова думка. 62-66.
- [10] Лист Лесі Українки до Михайла Драгоманова від 21 грудня 1891 року. *Українка Леся*. (1978). *Зібрання творів. У 12 т.* (10). К.: Наук. думка. 178-179.
- [11] *Народні мелодії. З голосу Лесі Українки* (1917). К. Квітка (упор.). Київ.
- [12] *Народні пісні в записах Лесі Українки та з її співу*. (1971). *Серія Українські народні пісні в записах письменників. Записи з голосу Лесі Українки Миколи Лисенка та Климента Квітки. О. Дей, С. Грица* (упор.). К.: Музична Україна.
- [13] Прокопович Т. (2016). *Вокально-хорове інтонування поезії Лесі Українки у творах Михайла Довганича. Волинь філологічна: текст і контекст. Універсум Лесі Українки*. (22). 420-429.
- [14] Філоненко Л. (1992). *Лесині «Сім струн»*. *Музика*. (1). 29.